

JOAN MARIA THOMÀS

FRANQUISTES CATALANS I LLENGUA CATALANA
DURANT EL PRIMER FRANQUIISME *

Tractarem avui de la situació de la llengua catalana sota el Franquisme en els seus primers anys, des del punt de vista dels franquistes d'aquí. Per tant, em referiré a la ideologia general oficial del *Régimen*, com és ben sabut ardidament anticatalanista, i, més que res, a la visió i actuacions respecte de la llengua dels catalans franquistes.

Per començar, cal que ens plantegem una pregunta: Qui van ésser els franquistes d'aquí? I, per tal de contestar-la, ens situarem en l'època de la Guerra Civil i a l'anomenada *Zona Nacional*.

Catalunya va romandre fidel a la República arran del cop d'estat del 19 de Juliol del 1936. Els militars alçats aquell dia a Barcelona junt amb elements auxiliars civils —uns pocs ultradretans: falangistes, carlins i alfonsins— foren derrotats als carrers per les forces d'ordre públic que manava el comissari d'ordre públic de la Generalitat, Frederic Escofet, el qual comptà amb l'auxili massiu dels afiliats al sindicat majoritari aleshores, la Confederació Nacional del Treball (C.N.T.) i, en menor grau, amb el d'altres forces de l'esquerra.

A partir d'aquell moment començà una revolució que adquirí des del seu inici un marcat caràcter anticatòlic i antiburgès. Revolució protagonitzada sobretot per les forces sindicals i de classe, però també amb un component important d'individus i escamots incontrolats, que cometeren molts assassinats, saqueigs i robatoris. El fet que els dipòsits d'armes de les casernes fossin incautats per les forces obreres creà una situació on el Poder, amb majúscules, es traslladà als carrers. La Generalitat es veié incapacitada i impotent durant mesos respecte

* Conferència pronunciada a la sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans, el dia 7 de maig de 1997, en un acte organitzat per la Societat Catalana de Llengua i Literatura.

del restabliment de l'ordre. Tanmateix, maldà per facilitar la sortida del país de tots aquells que es trobaven amenaçats per la revolució i facilità passaports, o d'altres mitjans, per tal que molts religiosos, patrons, professionals liberals, propietaris rurals i, en general, molts catòlics amb les seves vides en perill poguessin sortir del Principat.

La pèrdua de vides durant els primers mesos de guerra a Catalunya, producte d'aquest esclat revolucionari, és notable: uns 8.000, segons els estudis de J. M. Solé i de J. Villarroya. També ho és la destrucció de patrimoni artístic i monumental, sobretot religiós, amb centenars d'esglésies, capelles i ermites incendiades. Però l'impacte sobre les consciències dels amenaçats fou encara molt més gran i explica el fet que la seva gran majoria, un cop allunyats del perill, s'arregleressin amb els militars revoltats. Amb el culte catòlic desaparegut del Principat, amb les seves fàbriques i negocis incautats, molts d'ells veieren en el bàndol franquista i en la seva victòria l'única possibilitat de tornar a Catalunya i de veure restablert l'«ordre», entre cometes.

Una idea, doncs, que cal retenir, és que ha estat la revolució a Catalunya el fenomen que ha decantat molts catalans benestants i de classe mitjana —catòlics majoritàriament— pel bàndol dels militars, pel bàndol franquista.

La major part dels milers de catalans que pogueren fugir de Catalunya durant els primers mesos de la guerra —als quals s'afegirien més tard d'altres fugits i els que «es passaven» pels fronts—, després d'una estada més o menys llarga a França o a Itàlia, s'instal·laren a la *España Nacional*.¹ Una zona que els anys 1937-1938 incloïa, com a ciutats més importants, Burgos (la capital *de facto* de l'Estat), Salamanca —on Franco tenia el seu quarter general—, Sant Sebastià, Sevilla i Saragossa. Els catalans vivien majoritàriament a Sant Sebastià.

Des del punt de vista de les forces polítiques en les quals militaven, cal tenir en compte que a la *Zona Nacional* només es pogueren reconstituir les que per la seva estructura tenien capacitat per a reclutar combatents voluntaris per als fronts de guerra. És a dir, els partits

1. Joan Maria THOMÀS, *Falange, guerra civil, franquisme, F.E.T. y de las J.O.N.S. de Barcelona en els primers anys del règim franquista* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992).

que tenien estructures paramilitars ja abans de l'esclat de la contesa: els carlins de la Comunió Tradicionalista —amb els seus requetès formant *Tercios*—, els falangistes de *Falange Española de las J.O.N.S.*, amb les seves milícies enquadrades en *centurias*... És a dir, les forces de l'ultradreta. En canvi, el partit que devia ésser el majoritari entre els refugiats, la Lliga Catalana, desaparegué com a tal de l'escena política. A causa de la seva estructura de partit pensat per a les conteses electorals i, per damunt de tot, pel fet d'ésser una força catalanista. Els seus socis en edat militar ingressaren a l'exèrcit o a les milícies, i els antics dirigents donaren suport actiu als militars, portant a terme importants tasques de propaganda profranquista des de l'estranger —recordem iniciatives com la revista «Occident» o Ràdio Veritat, entre d'altres— o entregant importants sumes de diners. També col·laboraren eficaçment els lligaires mitjançant la creació d'una xarxa d'espionatge anti-republicà, el *Servicio de Información de la Frontera Nordeste de España* —*S.I.F.N.E.*—, dirigida pel notable de la Lliga Bertran i Musitu. Servei que el 1938 s'integrarà dins del *Servicio de Información y Policía Militar* —*S.I.P.M.*— de l'exèrcit franquista. El líder de la Lliga, Francesc Cambó, des d'Itàlia, dirigí tota la labor de propaganda. Joan Ventosa i Calvell, per la seva banda, fou el principal lliguer resident a la *Zona Nacional* i es mogué a l'entorn dels cercles de poder.

Tot i la col·laboració esmentada, ben decidida, dels de la Lliga i, en general, del gruix dels catalanistes, amb Franco, l'ambient imperant dins l'*España Nacional* era ardidament anticatalanista i, àdhuc, anticatalà. Per tal d'explicar-lo, cal que tinguem en compte l'ancestral anticatalanisme castellà, agreujat durant l'època republicana per fets tan cabdals com la concessió de l'Estatut d'autonomia el 1932 o l'esclat dels anomenats «Fets d'Octubre» del 1934. I, sobretot, que, a partir del 19 de juliol de 1936, Catalunya formava part del bàndol republicà. Era un territori advers i formava part, globalment, de l'*enemigo*.

Aviat, a més a més, la publicística franquista i falangista, de la mà, entre d'altres, de Maximiano García Venero encunyà l'expressió *rojo-separatistas* per a referir-se a bascos i catalans, i emprengué una campanya propagandística en la qual es menyspreava el catalanisme com a causa de la situació creada al Principat. Les coses, a més a més, aviat anaren més lluny. Com ha explicat Josep Benet, sorgiren peticions

oficials de desmembrament del Principat, com la de la Diputació de Saragossa, que demanava l'annexió de *la comarca de Tortosa* a Aragó per tal de donar a aquesta regió una sortida al mar. D'altres, publicades a periòdics, es referien a una total desaparició de Catalunya, que quedaria immersa dins Aragó. Heus ací com la conjuntura bèl·lica s'aprofitava per tal de plantejar reajustaments territorials o per re-treure al Principat la seva riquesa. Respecte d'aquesta última qüestió, en concret, es començaren a sentir veus que demanaven el futur trasllat fora de Catalunya de les indústries de tot tipus. S'argumentava que no s'havia de repetir el fet d'una concentració industrial tan acusada com la catalana per motius militars, però no és difícil d'apreciar també animadversió i enveja contra el potencial industrial català.

És a dir, que els matisos havien desaparegut. Per a molts habitants de la *Zona Nacional*, ésser català era sinònim d'ésser catalanista, i això equivalia a formar part de l'enemic. Es donava el cas, a pobles sobretot, de catalans que havien d'abandonar precipitadament els locals públics on es trobaven en descobrir-se la seva condició. I els prejudicis no feien més que créixer: alguns catalans que muntaren negocis eren acusats d'aprofitats. D'altres, si no anaven als fronts a combatre per edat, etc. eren titllats d'*emboscados* i d'*enchufados*...

I els incidents sovintejaven pel fet d'emprar la llengua pròpia. De la mateixa manera que bascos, valencians o baleàrics, els catalans que, utilitzaven la llengua pròpia en converses privades fetes en llocs públics, hagueren de patir el rebuig i les agressions d'aquells als quals això molestava. A Sant Sebastià, per exemple, el governador militar arribà a prohibir aquestes converses privades! i la policia les reprimia. Al diari falangista «Unidad», a primera plana, amb lletres de motlle, es podia llegir cada dia, durant una bona època: *SI ERES ESPAÑOL HABLA EN ESPAÑOL*.²

És a dir, que els catalans franquistes es sentien vexats pel fet d'ésser catalans. Al darrere d'això hi havia la idea, bàsica i paradoxal, que els catalans eren com una mena d'estrangers...i això ho pensaven els que postulaven *l'Espanya Una!*

2. Josep BENET, *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995).

Els problemes es donaven fins i tot dins organitzacions com la mateixa *Falange Española*. Els falangistes catalans fugits, en arribar a la *Zona Nacional*, crearen unes unitats de milícies i un setmanari, «Destino». Doncs bé, per tal de poder-ho fer hagueren de lluitar contra una sèrie de caps del partit que no ho acceptaven. No volien res que portés el nom de Catalunya i consentien amb dificultat al fet que hi hagués falangistes catalans. El reusenc José María Fontana, un d'aquests falangistes catalans, es referí aviat, el 1937, a l'existència de *separatistas de allá y de aquí*.

Els falangistes catalans, lògicament, eren ardidament anticatalanistes. Però defensaven la seva condició d'espanyols-catalans. És a dir, d'originaris d'una *región española* com qualsevol altra, amb les seves peculiaritats. Se sentien catalans i creien representar la veritable Catalunya, l'espanyola, no la nacionalista catalana. I, poc a poc, s'anirien enfrontant a la campanya anticatalana.

Sorprenentment —dic sorprenentment per la minsa presència que havien tingut al Principat abans de la guerra— aquests falangistes es convertiren, durant la guerra, en els principals representants polítics dels catalans davant de Franco i del seu cunyat i conseller Ramón Serrano Suñer...i tingueren molt a veure amb el tractament de la qüestió de la llengua catalana. Parlem-ne breument d'aquests falangistes. La *Falange* havia sorgit al Principat al final del 1933. El seu cap n'era, per desig de José Antonio Primo de Rivera, Roberto Bassas, un advocat de Castelló d'Empúries que provenia del republicanisme catalanista. La designació no havia estat casual: *Falange* volia aparèixer com un moviment nou, contrari a la divisió de classes i a l'existència de dretes i esquerres. Era també profundament espanyolista i contrari a les autonomies. Partint de la diversitat espanyola, volia conjuntar totes les energies nacionals al servei d'una nova missió imperial. Per als falangistes, Espanya es definia com una *unidad de destino*, és a dir, com una nació formada per la unió de diferents parts i abocada cap a un destí comú, cap a fora: la Reconquesta, la conquesta i colonització d'Amèrica i la política europea dels Àustries eren les fites històriques aconseguïdes, que calia emular. Per fer-ho, era necessari acabar amb les divisions interiors, mitjançant la creació de sindicats verticals, la supressió dels partits i la reespanyolització de la població de les zones

on el sentiment nacional espanyol hagués decaigut. Partien, doncs, d'una acceptació de les diversitats regionals espanyoles i es volien desmarcar dels elements més reaccionaris de la dreta espanyola, amb els seus atacs anticatalans de l'època de la República. Ells no volien —no podien— fer un discurs anticatalà sinó anticatalanista. Com deia José Antonio,

Cataluña existe con toda su individualidad, y muchas regiones de España existen con su individualidad, y si queremos conocer cómo es España, y si queremos dar una estructura a España, tenemos que arrancar de lo que España en realidad nos ofrece (...) Si nos obstinamos en negar que Cataluña y otras regiones tienen características propias, es porque tácitamente reconocemos que en esas características se justifica la nacionalidad, y entonces tenemos el pleito perdido si se demuestra, como es evidentemente demostrable, que muchos pueblos de España tienen esas características. Por eso soy de los que creen que la justificación de España está en una cosa distinta; que España no se justifica por tener una lengua, ni por ser una raza, ni por ser un acervo de costumbres, sino que España se justifica por una vocación imperial para unir lenguas, para unir razas, para unir pueblos y para unir costumbres en un destino universal; que España es mucho más que una raza y es mucho más que una lengua, porque es algo que se expresa de un modo del que estoy cada vez más satisfecho, porque es una unidad de destino en lo universal.³

Per això,

Sólo el nacionalismo de la nación entendida así puede superar el efecto disgregador de los nacionalismos locales. Hay que reconocer todo lo que éstos tienen de auténticos; pero hay que suscitar frente a ellos un movimiento enérgico, de aspiración al nacionalismo misional, el que concibe a la Patria como una unidad histórica de destino. Claro está que esta suerte de patriotismo es más difícil de sentir, pero en su dificultad está su grandeza. Toda existencia humana —de individuo o de pueblo— es una pugna trágica entre lo espontáneo y lo difícil. Pero lo mismo que el patriotismo de la tierra nativa se siente sin esfuerzo, y hasta con una sensualidad venenosa, es bella empresa humana desenla-

3. Agustín del RÍO CISNEROS (Comp.), *Obras Completas de José Antonio Primo de Rivera* (Madrid, Editora Nacional, 1950), ps. 259-260.

zarse de él y superarlo en el patriotismo de la misión inteligente y dura. Tal será la tarea de un nuevo nacionalismo: reemplazar el débil intento de combatir movimientos románticos con armas románticas, por la firmeza de levantar contra desbordamientos románticos firmes reducidos clásicos, inexpugnables. Emplazar los soportes del patriotismo, no en lo afectivo, sino en lo intelectual.⁴

O también,

Nosotros amamos a Cataluña por española, y porque amamos a Cataluña la queremos más española cada vez, como al País Vasco, como a las demás regiones. Simplemente por eso: porque nosotros entendemos que una nación no es meramente el atractivo de la tierra donde nacimos, no es esa emoción directa y sentimental que sentimos todos en la proximidad de nuestro terruño, sino que una nación es una unidad de destino en lo universal, es el grado a que se remonta un pueblo cuando cumple un destino universal en la Historia. Por eso, porque España cumplió sus destinos universales cuando estuvieron juntos todos sus pueblos, porque España fue nación hacia fuera, que es como se es de veras nación, cuando los almirantes vascos recorrían los mares del mundo en las naves de Castilla, cuando los catalanes admirables conquistaban el Mediterráneo unidos en naves de Aragón, porque nosotros entendemos eso así, queremos que todos los pueblos de España sientan, no ya el patriotismo elemental con que nos tira la tierra, sino el patriotismo de la misión, el patriotismo de lo trascendental, el patriotismo de la gran España.⁵

La justificació del posicionament contrari a l'autonomia catalana es lligava amb aquesta concepció. Deia José Antonio, en exigir la derogació de l'Estatut després dels Fets d'Octubre de 1934:

España es así y ha sido varia, y su variedad no se opuso nunca a su grandeza; pero lo que tenemos que examinar en cada caso (...) es si está bien sentada la base inconfundible de lo que forma la nacionalidad española; es decir, si está bien asentada la conciencia de la unidad de destino (...) Se ha dicho que la autonomía viene a ser un reconocimiento de la personalidad de una región; que se gana la autonomía precisa-

4. *Ibid.*, ps. 419-423.

5. *Ibid.*, p. 184.

mente por las regiones más diferenciadas, por las regiones que han alcanzado la mayoría de edad, por las regiones que presentan caracteres más típicos; yo agradecería —y creo que España nos lo agradecería a todos— que meditásemos sobre esto: si damos las autonomías como premio de una diferenciación, corremos el riesgo gravísimo de que esa misma autonomía sea estímulo para ahondar la diferenciación (...) Por eso entiendo que cuando una región solicita la autonomía, en vez de inquirir si tiene las características propias más o menos marcadas, lo que tenemos que inquirir es hasta qué punto está arraigada en su espíritu la conciencia de la unidad de destino (...) ¿Es este el caso de Cataluña? (...) Los dos años de experiencia de Cataluña han sido dos años de deshispanización, con el instrumento puesto en manos de los que ejercieron el gobierno de Cataluña, no es ya temerario sino que, por el contrario, la presunción se invierte, pensar que si dejamos entregado este Estatuto en manos semejantes (porque ninguna garantía tenemos de que el pueblo catalán piense cambiar de directores), probablemente comprometemos, ponemos en trance de pérdida definitiva, el sentido de la unidad de destino nacional, que debemos exigir arraigado en todas las tierras de España.⁶

Els falangistes eren a l'avantguarda de tots aquells que exigien la supressió de l'autonomia de Catalunya. No és que estiguessin en contra d'alguna descentralització, sinó de la possibilitat de concedir cap tipus de poder a una *región* com Catalunya on una part de la població era catalanista i, per tant, per a ells, potencialment disgregadora d'Espanya. El projecte falangista era radicalment nacionalista espanyol i pretenia l'extirpació de l'Estatut i del catalanisme. Però Catalunya, com a espanyola que era segons el seu discurs, tenia una idiosincràsia que calia preservar. Aquests plantejaments expliquen que durant la República la Falange utilitzés alguna propaganda en català i castellà al Principat, o que, el 1936, poc després d'arribar a la *Zona Nacional*, el cap territorial José Ribas Seva intentés fer una allocució des dels micròfons de *Radio Castilla* en català per als oients del Principat. En arribar a la zona franquista, aquests falangistes es trobaren amb l'ambient anticatalà i amb uns caps que —com he explicat— els posaven obstacles per al seu propi desenvolupament com a organització. I s'hi enfrontaren.

6. *Ibid.*, ps. 260-261.

Gràcies al suport que els donà Manuel Hedilla, el cap màxim falangista —que era un seguidor al peu de la lletra de les directrius de José Antonio— superaren els esculls. Més tard, quan, arran del Decret d'Unificació de 19 d'abril del 1937, s'uní la *Falange* amb el Carlisme per ordre de Franco i Hedilla fou eliminat políticament, aquests falangistes aconseguiren apropar-se a Ramón Serrano Suñer i, de fet, a Franco. I això els permeté:

- Controlar el nou partit unificat, deixant de banda els carlins, i
- influir sobre les màximes autoritats del règim a l'hora de dissenyar els aspectes polítics de la conquesta militar del Principat.

El bandejament dels carlins fou fruit d'una campanya molt ben pensada. Se'ls presentà com antics aliats de la Lliga i, per tant, sospitosos de catalanisme. També se'ls titllà d'antiquats, a causa de llurs doctrines socials, diferents de les *nacionalsindicalistas*. Les autoritats foren convençudes així i la nova F.E.T. passà a ésser dirigida pels falangistes, i tot això en un context on els carlins eren molt més nombrosos que ells dins de la colònia catalana refugiada a l'*España Nacional!* A més a més, els falangistes convenceren Franco i Serrano que ells podrien aconseguir una adhesió entusiasta de Catalunya al Règim.

Un cop aconseguit el poder del partit únic, replicaren a la campanya catalana, sobretot des de les pàgines del seu òrgan propagandístic, el setmanari «Destino». El 1938 podem trobar en aquesta publicació alguns articles que glossen la participació dels catalans franquistes en l'esforç de guerra —sigui en els fronts o en la rereguarda— i textos que emfasitzen el paper dels industrials catalans (en resposta implícita a aquells que demanaven el trasllat de les indústries) o que fins i tot defensen la llengua pròpia. Respecte d'aquesta, escrivia, sota pseudònim, Augusto Matons Colomer:

No pretendemos, Dios nos libre, defender a Pompeyo Fabra y a su obra, ni entablar con los camaradas de Logos una polémica; que otros temas hay en estos momentos más urgentes a los cuales dedicar atención. Pero puestos los ojos en el sentimiento superior que nos unifica a todos, deseamos preguntar solamente: ¿Es indispensable, para combatir al catalanismo, recurrir al empleo de inexactitudes? ¿Es además conveniente? ¿A quién se pretende engañar? ¿A los no catalanes? Fla-

co servicio se les hace atiborrándoles la cabeza con ideas falsas que hacen después posible una polémica funesta para los intereses nacionales.

¿A los catalanes? Es ingenuo pensar que los catalanes de cierta cultura que son en definitiva los que pesan, no estén ya enterados de lo que es realmente el catalán.

Logos afirma, y no es la primera vez que lo leemos, que el catalán de Pompeyo Fabra —es decir el de los catalanistas— es un lenguaje artificial, casi convencional. Esto no es cierto y porque no es cierto nos parece contraproducente. Nada más que por eso (...)

El catalanismo se puede combatir estupendamente a base de hechos ciertos y de argumentos positivos y reales.

Si los camaradas que nos hacen el honor de ocuparse de los problemas de nuestra pobre tierra lejana y dolorida, los ignoran, nos atreveríamos sin asomo de pedantería a recomendarles un repaso de este Semanario Nacional-sindicalista en las que por gente que conoce la cuestión se han escrito con emoción y sin odio cosas excelentes y definitivas, de esas que los catalanes de buena fe, honradamente, no pueden rebatir.

Pero si el pedirles eso fuese demasiado nos bastaría con que en adelante, al tratar de los problemas que ha suscitado Cataluña, adoptasen la posición política y espiritual que adoptara José Antonio. Que es, además, la única profundamente inteligente que se ha adoptado nunca en España y por eso la más eficaz.⁷

El disseny polític de la conquesta el portaren també a terme els falangistes catalans al final del 1938, amb resultats, com veurem, desiguals.

La idea fonamental de la qual partien era que, si es volia aconseguir l'adhesió dels catalans, abans de tot, el *Régimen* no havia de traslladar al territori català l'ambient contrari que es vivia a la *Zona Nacional*: s'havia d'evitar un maltractament dels catalans pel fet d'ésser-ho; s'havia d'avortar tot tipus de pretensió de trasllat d'indústries; i s'havien de fer alguns gestos que poguessin palesar un cert respecte per la idiosincràsia dels catalans. Tot això, òbviament, era com-

7. C.A.M. (Pseud.), *No necesitamos inexactitudes*, «Destino» (19 de març de 1938). Reproduït per M. Josepa GALLOFRÉ I VIRGILI, *L'edició catalana i la censura franquista* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991), ps. 486-487.

patible, per a ells, amb la radical supressió de l'Estatut, de tot tipus d'oficialitat de la llengua catalana, de la seva presència a l'ensenyament, de la restauració de la divisió provincial, etc.

Per tal d'aconseguir fer prevaler els seus punts de vista, els caps falangistes catalans parlaren amb Serrano Suñer, el qual, aquell 1938 ja era ministre de l'Interior. El cap de la propaganda, dependent de Serrano, era Dionisio Ridruejo. Val a dir que els catalans estaven molt ben situats dins d'aquest aparell. Ridruejo tenia com a segon un falangista català, Javier de Salas. I Joan Ramon Masoliver dirigia una dita *Oficina de Ocupación y Avance* dedicada a elaborar la propaganda dels fronts.

Sembla que els falangistes catalans aconseguiren incidir decisivament en la política de conquesta. Al meu entendre, es deuen a ells o estan influïdes per la seva actuació ordres com la que l'alt comandament militar adreçà a l'exèrcit d'ocupació en què desautoritzava i prohibia els maltractaments als catalans que parlessin la seva llengua o el mateix ban que va dictar el general Álvarez Arenas, cap dels *Servicios de Ocupación*, un cop s'entrà militarment a Barcelona. Respecte de l'ordre dictada als exèrcits ocupants —donada a conèixer al públic català per Josep Massot i Muntaner— crec que val la pena de llegir-ne alguns paràgrafs. Deia:

La comenzada liberación de Cataluña por nuestras fuerzas, plantea problemas delicados que es preciso abordar desde el primer momento con sumo tacto y cuidado, si queremos no cometer yerros difíciles de borrar en el porvenir.

Llega a mi Autoridad noticia de que por los jefes de Unidades que ocupan los pueblos catalanes, se siguen conductas y procedimientos diferentes en lo que se refiere al trato dado a los habitantes. Mientras unos exigen a sus subordinados el mayor respeto a los naturales, otros se jactan de que entran en plan de conquistadores de un territorio que no era de España y que *hay que españolizar* y para lograrlo, a todo el que habla en el dialecto catalán, aún de buena fe, lo encarcelan o lo que es peor, lo maltratan de obra, sin tener en cuenta que en muchos pueblos, por la desgraciada política que desde hace tiempo imperaba en Cataluña, hay quién nunca aprendió el castellano, o lo habla con dificultad.

Es preciso que lleve V.E. al ánimo de Jefes, Oficiales, Clases y Tropas que si queremos desde el primer día ganar el corazón de nuestros

hermanos catalanes y no dar un mal paso que haga después más difícil la tarea de españolizar el corazón de Cataluña, es preciso no sembrar odios y tener en cuenta que la única labor que ahora incumbe a las tropas de ocupación es la de ser justos y comprensivos, respetar la propiedad y los bienes, extremar el trato de hermandad con los habitantes, en una palabra, llevarles la paz material y espiritual que tanto necesitan. Después el Gobierno de la Nación desarraigará con una política adecuada el veneno separatista, que hay que tener en cuenta, además, que no había corroído el alma de todos los catalanes ni mucho menos, pues en Cataluña hay mucho español de corazón. A unos y a otros no debemos darles pie para que teman a la España Nacional, sino para que empiecen a amar los primeros y la amen aún más los segundos (...)⁸

El ban d'Álvarez Arenas, per la seva banda, ha estat citat, amb raó, per tots aquells que s'han fixat en la prohibició implícita que conté respecte de l'ús públic de la llengua, però al meu entendre també s'hi donen seguretats que no es farà cap trasllat d'indústries i que no es molestarà els catalans —al contrari del que havia ocorregut a la *Zona Nacional*— si parlen en la seva llengua en privat. Heus-lo ací:

Persuadido de que Cataluña siente a España y la unidad española, pese a la maldad de algunos y a los errores de muchos, el Caudillo Franco formula la promesa solemne de respetar en ella todo lo auténtico e íntimo de su ser y de su autarquía moral que no aliente pretensiones separatistas ni implique ataques a aquella sacrosanta unidad. Estad seguros, catalanes, de que vuestro lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido; de que vuestras costumbres y tradiciones a través de las cuales expresáis los ricos matices de una raza fuerte y firmemente sensible, hallarán en el nuevo régimen los más calurosos asensos, de que vuestra economía, piedra angular de la economía española, con la que forma un todo indivisible, será urgentemente reconstruida y Barcelona volverá a ser inmediatamente el emporio de riqueza y trabajo que le dio hace siglos el primer lugar en el Mediterráneo.⁹

Per la seva banda, el 1939 i els anys següents, d'acord igualment amb la política dels falangistes, s'assistirà a un cert foment de balls tra-

8. *Falange, guerra civil...*, op. cit., ps. 273-274.

9. *Ibid.*, p. 339.

dicionals catalans en les festes populars i sovint en les oficials, com a mostra de la *diversidad de los pueblos de España*.

En allò que fracassaren els falangistes fou en l'ús de la llengua pròpia en la propaganda. Com és ben sabut, els fulls que contenien textos de José Antonio traduïts i declaracions de Serrano Suñer no foren distribuïts finalment. Havien estat preparats pels catalans dels serveis de Propaganda. Sembla que hi hagué pressions d'alts comandaments militars —potser algun d'ell català i exlligaire, fins i tot: Bertran i Musitu, aleshores coronel de l'Estat Major a Barcelona— i la propaganda no es distribuí. De fet, ja en els mesos anteriors, hi havia hagut, a més a més, actituds contràries, per part de catalans o de persones relacionades amb Catalunya, a aquest possible ús públic del català, com la del canonge Montagut, que escriví fins i tot a Pilar Primo de Rivera per tal d'impedir-ho.

El fet que no circulessin els fulls que incloïen textos en català palesa l'actitud de les màximes autoritats del règim, però ens mostra també l'existència de diferències respecte del tema de la llengua entre franquistes catalans. Si bé tots estaven d'acord en la prioritat de la labor espanyolitzadora a tots nivells —i a aquesta tasca s'esmerçaren amb entusiasme— alguns —sobretot els falangistes que treballaven a l'aparell de propaganda durant la guerra— veien també, junt amb el foment prioritari de la literatura en castellà, la possibilitat de permetre el català com a llengua literària, en obres de creació. Esgrimien les referències *joseantonianas* a la llengua i segurament foren ells els que inspiraren unes declaracions de Ramon Serrano Suñer fetes els dies anteriors a l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona (declaracions que precisament reproduïa la propaganda que no es deixà distribuir) on deia:

Importa decir que estamos haciendo esta guerra por la segunda, definitiva y eterna unidad de España. Nuestra labor política ha de consistir en llevar al pueblo español a la convicción de que debe incorporar a su espíritu el concepto de la unidad de España sentimental e intelectualmente. Vaya por delante una aclaración que juzgo interesante. Si fuera necesario la unidad sería impuesta por la guerra. Pero no habrá tal necesidad, estoy convencido de ello. En todo caso, de la guerra presente se deduce un dogma de la política futura, el de la unidad de España intelectualmente razonada plenamente sentida. (...). Sobre Cata-

luña se ha hecho durante los últimos años una labor necia y monstruosa de secesionismo, de separatismo. Este secesionismo ha encontrado en la política un cultivo muy propicio. El mayor o menor éxito de semejante política fue debido a que los hombres que la dirigieron utilizaban constantemente la palabra «comprensión» que engañó a muchos ingenuos y desvió indudables vocaciones. Sin embargo, cuando se eleva el problema y proyectamos a Cataluña hacia el esfuerzo de recobrar nuestra plenitud histórica, la plenitud histórica de España, las tierras catalanas de España quedan implicadas directa y profundamente en la Nación misma. (...) Cataluña es un tesoro español a flor de tierra. Cataluña no cede a ninguna otra tierra de España en esencial españolidad (...) Cataluña es una gran emoción de España en marcha hacia un futuro indefectible. Contra la labor monstruosa del separatismo, del sectarismo, se produjo en el ambiente catalán la enfermedad del patriotismo y la fácil retórica del patriotismo, del centralismo a la antigua. El secesionismo ha vivido como un parásito del patriotismo y viceversa. Esto es grotesco (...)

¿El lenguaje catalán? ¿Porque no? Si el catalán es un factor y un vehículo de separatismo, lo combatiremos. Imagínese que el castellano, aunque esto no puede suceder, llegara a ser algún día un factor contrario a la grandeza de España ¿No estaríamos obligados a combatirlo? Si el catalán es un elemento de la grandeza de la Patria ¿Porque no respetarlo como respetó Francia los versos de Mistral y España los de la «Atlántida»? Un lenguaje puede ser expresión de Hispanidad o de antihispanidad. Si lo primero ¿Porque no hemos de considerar que las formas de expresión forman parte del destino histórico de España? Si lo segundo, esté Vd. seguro de que se nos encontrará siempre en el puesto del más implacable combate. Tenemos hoy a Cataluña en la punta de nuestras bayonetas. La cuestión del dominio material es cosa de poco tiempo. Yo estoy seguro de que la incorporación moral de Cataluña a España se producirá tan rápidamente como la incorporación militar. Desde luego el problema es muy importante. Y hay que hacerse al sentido de la responsabilidad. Ha llegado la hora de actuar. Yo creo que de las ideas que le acabo de exponer podrá deducirse una política.¹⁰

Però la possibilitat que obrien les paraules de Serrano no es traduï en fets durant els primers anys del règim. Els intents d'editar en català foren denegats per la censura. I iniciatives com la d'Estelrich i Cambó

10. *Falange, guerra civil...*, op. cit., ps. 492-494.

de publicar un periòdic en català i de fer diverses edicions de llibres, fetes, probablement, a l'aixopluc d'aquelles declaracions de Serrano, no foren tingudes en compte.

La realitat que s'imposà fou més aviat la de la repressió més estricta contra tot ús públic de la llengua, inclòs el literari. I aquí, com he dit, es trobava el possible desacord. En tota la resta la unanimitat franquista era clara: prioritat del procés reespanyolitzador, desfeta de l'obra cultural de la Generalitat, etc. El resultat en seria una pobresa cultural esfereïdora. L'entitat on ens trobem avui, l'Institut d'Estudis Catalans, fou suprimit i substituït per un denominat *Instituto Español de Estudios Mediterráneos*, que tingué una migradíssima actuació, tot i haver-se recaptat milions de pessetes a la província per a la seva fundació, el 1940.

Evidentment, del que venim dient, se'n pot deduir que hi hagué una altra possibilitat: la de mostrar-se més tolerants respecte del català literari. Permetre'n l'expressió en un registre culte que creien, a més a més, que seria minoritari. Això volia dir tolerància i una certa política constructiva, integrant sectors nous i no creant tantes barreres per a la qüestió de l'ús de la llengua. A més a més, l'autorització podia ésser un arma molt poderosa per combatre el catalanisme, en treure-li l'exclusivitat.

Aquesta fou la situació del català durant el primer lustre dels quaranta. Els anys 1945-1946, en la conjuntura de la finalització de la Segona Guerra Mundial i de la derrota de l'Eix, el règim franquista, que se sentia amenaçat i aïllat, porta a terme alguns canvis, buscant rebaijar l'aparença feixista de les seves estructures. Els falangistes perderen pes en el govern, es deixà sense cobrir la *Secretaría General de F.E.T. y de las J.O.N.S.* i es promulgà el *Fuero de los Españoles*. Un altre d'aquests canvis fou la pèrdua de competències sobre la propaganda i la censura per part de F.E.T., que passaren al ministeri d'Educació. I també arribaria a Catalunya una major tolerància envers la llengua catalana escrita, en el seu vessant literari. Aquells anys, com ha explicat M. Josepa Gallofré, de la mà del cap provincial de Propaganda, José Pardo —un home que havia succeït en el càrrec a Martí de Riquer, el

qual, a la vegada havia succeït a Masoliver— i del nou governador Barba, es donaren iniciatives —la demanda d'autorització de la publicació en català d'obres literàries, o els tempteigs a escriptors per tal d'editar una revista en català, per part de Pardo— o l'autorització per part del governador d'algunes obres de teatre en català, de l'Orfeo Català i de l'ús públic de la llengua catalana en les festes d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat —de la qual s'acaba ara de celebrar el cinquantè aniversari— que cal emmarcar dins de la voluntat de mostrar una nova imatge. En paraules del governador Barba, en referència als anys 1945-1946:

Por diferentes conductos me llegaban peticiones para que abriera un poco y gradualmente la mano en la publicación de obras en catalán (...) habían pasado siete años desde que un estado de cosas ya superado había hecho de la lengua catalana un arma más contra España, y parecía llegado el momento de incorporarla pacíficamente al acervo común de nuestra riqueza idiomática y dialectal (...) Madrid me apoyó en este punto de vista, y las obras catalanas volvieron a verse en los escaparates de las librerías. Los catalanistas lo lamentaron desde lo más inconfesable de su conciencia, los rojos sintieron el consabido despecho por el bonito tema de propaganda que se les escapaba, los ciudadanos medios compraban libros si los consideraban útiles o gratos o no los compraban en caso contrario. Quedaba eliminado el catalán como arma de combate.¹¹

Es pot parlar, en certa manera, d'una recuperació de les possibilitats obertes el 1939 per les declaracions de Serrano Suñer, amb tolerància respecte de la creació literària però amb el manteniment de moltes restriccions i cap mena d'ajut. La censura, tanmateix, que s'aplicava tant als llibres o opuscles editats en castellà com en català, continuà funcionant. Fins als anys cinquanta —quan es tanca el Primer Franquisme— s'autoritzaren més que res les obres de poesia i de creació i es permeteren representacions d'obres de teatre en català, si bé es pot apreciar una voluntat d'impedir un ús normalitzat de la llengua escrita, per exemple, a través de la prohibició d'edició de llibres en català que no fossin estrictament obres literàries.

11. Bartolomé BARBA HERNÁNDEZ, *Dos años al frente del Gobierno Civil de Barcelona y varios ensayos* (Madrid, Javier Morata, 1948).

Voldria, per a acabar, referir-me a un interessant informe de principis del anys seixanta, on Martí de Riquer analitza la situació de la llengua pròpia del Principat per encàrrec del *Consejo Nacional del Movimiento*. És un text molt llarg, del qual extrauré algunes cites. Diu:

Lo importante, ya que no se puede aniquilar algo tan vivo y natural como es una lengua, ni es posible disimular su existencia, es tratar al catalán como lo que es: una realidad lingüística española (...) la única política posible es la naturalidad. Que el Estado considere como cosa propia el catalán y que no dé motivo para que se convierta en patrimonio de quienes quieren detentarlo como un elemento de escisión y de discordia. En el fondo se trata de proceder como parece más lógico y más obvio, pues todos los valores y todas las características españolas son de España. Si se procede de este modo no hay que temer que ocurra nada malo, al contrario, se mina la posible razón de ser del separatismo y se le arrebató el argumento que con mayor tenacidad ha esgrimido y esgrime. Cataluña es una parte de España, y todo lo catalán es absolutamente español, tanto si ello pesa al separatista furibundo como si molesta al centralista exaltado; y todo lo que es español el Estado ha de tratarlo no tan sólo con respeto sino con cariño.¹²

En el seu escrit, l'autor proposava diverses possibles mesures per a la seva adopció pel Règim: l'organització de l'ensenyament del català a la Universitat i a l'ensenyament mitjà, amb caràcter voluntari, i plantejava el tema també en l'àmbit primari, sense pronunciar-se sobre la manera com introduir-hi la llengua del Principat. D'aquesta manera, segons ell:

«cierta “protección del catalán” por parte del Estado, sentaría muy bien y ayudaría a hacer desaparecer la falsa y antinatural opinión de que el catalán es cosa no española».

Respecte de l'edició de llibres, després d'afirmar que, respecte de l'àmbit de la creació literària:

12. Documentació del *Consejo Nacional del Movimiento*. Fons Presidencia del Gobierno. Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares).

«la edición catalana es, actualmente, normalísima. Se publican en buena cantidad y se puede afirmar que no queda inédito ningún libro que tenga un mínimo de categoría literaria y no son pocos los que se publican sin alcanzar este mínimo».

Afegia:

«La realidad es que, hoy día, la producción literaria en catalán ha alcanzado el florecimiento a que puede llegar, dado el ámbito del idioma. Sólo se puede comparar al florecimiento de las letras catalanas en tiempos de la Dictadura del general Primo de Rivera, años de gran intensidad en la impresión de libros catalanes y de creación de empresas particulares de carácter cultural (la «Fundació Bernat Metge», «Els nostres clàssics», de edición de textos medievales, etc). Este es uno de los fenómenos que más duelen al separatista: que en los años que el llama «de opresión», la literatura catalana ha llegado a su mayor auge (...) Si alguna vez la censura prohíbe algún libro en catalán (generalmente lo hace por las mismas razones que lo haría si estuviese escrito en castellano) el revuelo es mayor en Cataluña que en el resto de España, porque en esta actitud ministerial se quiere ver hostilidad hacia lo catalán. Es muy sintomático que el separatista acérrimo tiene una gran alegría cada vez que se prohíbe un libro en catalán, o se pone alguna dificultad oficial a la edición de libros en esta lengua, pues ello le da argumentos para fomentar la idea de persecución, sin la cual el separatismo no tiene razón de ser y se desmorona».

I finalitzava dient:

«Insistiendo en el punto central de este informe, y resumiendo sus líneas generales, considero que, por lo que afecta a los problemas culturales de Cataluña, es básico tratarlos siempre sin olvidar que Cataluña es una parte de España, y que por lo tanto todas las peculiaridades catalanas son manifestaciones españolas. Si se olvida o menosprecia algo tan lógico y elemental se corre el riesgo de que las características y peculiaridades de Cataluña, que esencialmente son españolas, adquieran la apariencia funesta de características y peculiaridades antiespañolas.»

Després d'aquestes lectures, crec que podem concloure recalcant algunes de les idees que he intentat explicar: En primer lloc, la presència, entre els franquistes, d'almenys dues postures diferenciades res-

pecte de la tolerància envers la llengua catalana. Una, de més oberta, que considerava el català com una llengua espanyola més, que calia respectar i conrear com a llengua culta —si bé obviant qualsevol tipus de normalització tal i com l’entenem avui en dia— i que pretenia, igualment, treure arguments al catalanisme i integrar més sectors de la població del Principat al *Régimen*. L’altra, més tancada, es mostrava contrària a tot tipus de tolerància quant a l’ús públic del català.

Segonament, el fet que el Franquisme, nacionalista espanyol per definició, va ésser incapaç de crear subcultures addictes en les que denominava *lenguas regionales*. S’imposà així el model espanyol més tancat, enfront d’un de més integrador d’allò que en deien *la rica diversidad de las regiones de España*. Val a dir que ho pagarien car, ja que la cultura catalana fou, en bloc, antifranquista i contribuí fortament a la lluita contra la dictadura.

JOAN MARIA THOMÀS
Universitat Autònoma de Barcelona